
РИТМ ЯК РИТОРИЧНИЙ РЕГУЛЯТОР АКТУАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню ритмічної організації англійської політичної промови, яка зумовлюється комунікативно-прагматичною домінантою, жанровими особливостями і специфікою взаємодії двох антропоцентрів цього дискурсного різновиду. Експериментально з'ясовано інваріантні й варіантні просодичні ознаки ритмічної моделі англійської політичної промови, що виражаються через її мелодійні, динамічні й темпоральні характеристики.

Ключові слова: дискурс, англійська політична промова, ритм, ритмічна модель.

Vasik Yu. A. Rhythm as a rhetorical regulator of actualization of political discourse. The article is devoted to the study of the rhythmic organization of English political speech, which is predetermined by its communicative pragmatic dominant, genre peculiarities, and the interaction of two anthropocentres. Experimentally revealed invariant and variant prosodic features of the rhythmic model of English political speech, which are expressed in melodic, dynamic and temporal characteristics of the model.

Ключевые слова: дискурс, англійська політична промова, ритм, ритмічна модель.

Vasik Yu. A. Rhythm as a rhetorical regulator of political discourse actualization. The article focuses on the study of rhythmic organization of English political speech, which is predetermined by its communicative pragmatic dominant, genre peculiarities, and the interaction of two anthropocentres. Invariant and variant prosodic features of the rhythmic model of English political speech manifested in their melodic, dynamic and temporal characteristics have been experimentally determined.

Key words: discourse, British political speech, rhythm, rhythmic model.

Проблема мовленнєвого впливу та використання мови як одного із засобів здійснення влади в сучасному суспільстві є одним з найактуальніших завдань, яке ставить перед дослідниками сучасний етап розвитку мовознавства.

На даному етапі активно вирішуються проблеми ефективної комунікації (А.Д.Белова; М.П.Дворжецька; Г.Г.Почепцов; А.П.Чудинов), вивчаються проблеми жанрів політичного мовлення (М.Д.Гулей; В.З.Демьянков; О.Й.Шейгал) й особливості їхнього функціонування (К.В.Піщикова; Т.А.Скуратовська; О.С. Фоменко). Ряд робіт частково торкається розгляду фонетичної специфіки політичної промови (В.В.Даниліна; О.М.Красильникова; Л.В.Постникова). Водночас необхідним залишається комплексне вивчення політичної промови як найпрототипнішого жанру політичного дискурсу в площині взаємодії семантичного, прагматичного і просодичного рівнів її будови, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження. **Метою** даної статті є висвітлення ритмічних особливостей політичної промови як риторичних регуляторів актуалізації цього жанрового різновиду.

Мета даної статті передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) встановлення специфіки ритмізації мовленнєвого континууму

англомовної політичної промови на семантичному рівні;

2) визначення особливостей ритмічної організації політичної промови на перцептивному рівні;

3) розкриття механізму інтеграції просодичних підсистем у семантичному просторі англомовної політичної промови.

Дослідження проводилося на матеріалі промов сучасних політиків Великої Британії (Tony Blair, Jack Straw), загальна тривалість звучання матеріалу 30 хвилин. Зразки виступів політиків розкривають різноманітну проблематику, що має відношення як до внутрішніх подій країни, так і подій в світі.

Дослідження проводилося як на перцептивному, так і на електроакустичному рівнях. Результати перцептивного аналізу були перевірені за допомогою сучасних комп'ютерних програм (SFS/WASP Version 1.3 (05.07.2004), Wavesurfer 1.8.3/0504081628).

Лінгвістичний ритм як багатоаспектний феномен мовленнєвого континууму у сучасних дослідженнях [4; 5; 7] полягає в квазірегулярній повторюваності найчастотніших для даного хронологічного стану мови ритмічних структур. Ритм – явище досконале, унікальне й почасти автономне, оскільки розуміється, у найширшому сенсі, як особлива організація мовленнєвого континууму, де в центрі уваги стоїть регулярність, специфіка міжрівневої інтеграції всіх мовних одиниць. Ритм виокремлює адекватне використання мовних засобів, що сприяє породженню риторично ефективного дискурсу.

Виконаний аналіз феномена ритму дозволив встановити специфіку делімітації мовленнєвого континууму, що відтворює ієрархію ритмічних одиниць, де базовою одиницею є синтагма [1; 4; 6], яка відображає особливості смислового квантування дискурсу. Враховуючи семантичну вагу квантів інформаційного простору дискурсу, синтагми набувають статусу домінувальних, що складають ядро інформаційно-смислового поля, та рецесивних, що витворюють його периферію. Утворюється ланцюжок “ритмогрупа – синтагма – фраза – ступінь – надфраза єдність”, який віддзеркалює специфіку функціонування ритмічної матриці політичного дискурсу.

Ритм є основоположним риторичним засобом політичної промови, яка складається з трьох смислових конститuentів (вступної, основної та заключної частин) відповідно до античної трихотомічної схеми. Політична промова – багатомірна структура, в якій усі засоби, що використовуються оратором, спрямовані на розкриття задуму в експресивній формі, й саме тому ритм дискурсу як динамічний комплекс взаємодії мовних рівнів здатен активізувати сприйняття слухача, передати йому авторський задум. Загальна тональність промови, розуміння її семантики найбільше залежать від ритмічної (регламентованої) взаємодії мовних рівнів. Ритм забезпечує ораторську доцільність, чіткість, і є складним ораторським механізмом.

На підставі розгляду комунікативних особливостей політичної промови та її прагматичного навантаження з'ясовано, що ефективна риторична модель політичної промови зумовлюється взаємодією двох антропоцентрів – адресант/ адресат, що задає певну модель ритмічної організації політичної

промови й слугує семантичною базою текстової рецепції.

Аналіз специфіки ритмічної організації політичного дискурсу показав, що особливості семантичного ритму політичного дискурсу зумовлюються явищем ізотопії, яке полягає в рекурентній представленості семантичних компонентів глибинної структури тексту, що експліцитно реалізується в повторенні одиниць різних рівнів [5].

Ізотопія плану змісту має свої кореляти на просодичному рівні. Просодична актуалізація семантичних зв'язків забезпечує смислову стратифікацію дискурсу [7, 338], що дає учасникам комунікації оперативну орієнтацію в розумінні комунікативного змісту дискурсу в смисловій програмі тексту [3, 53]. Розподіл синтагм на домінуювальні та рецесивні смислові кванти (синтагми) створюють контраст просодичної ізотопії, що відтворює градуальність виділення ритмо-ізотопних ланцюжків усього дискурсу.

Задля вивчення особливостей функціонування просодичних підсистем (тональної, часової та динамічної) в семантичному полі дискурсу з метою встановлення взаємозв'язку просодичного і семантичного ритму, що створюють риторичну адекватність політичних промов, був проведений аудитивний та електроакустичний аналіз.

Аудитивний аналіз засвідчив, що ритмічній структурі політичних промов притаманні синтагми середньої довжини (2-3 ритмогрупи), частка яких складає 49% від загальної кількості синтагм. Однією з жанрових особливостей ритму ораторської промови також можна вважати й велику кількість коротких синтагм (39% від усього матеріалу). Сильна розчленованість мовленнєвого потоку пояснюється специфікою делімітації вербального контексту персуазивного дискурсу, яка полягає в прагненні мовця забезпечити краще розуміння при слуховому сприйнятті, ефективність якого погіршується при максимальній довжині.

Об'єм більшості фраз (74%) характеризується компактним діапазоном варіювання – від 2 до 6 синтагм, певне поєднання яких утворює різні типи ритму (за класифікацією Т.Н.Шишкіної [6] – монотонний, уривчастий, перемінний, кільцевий, поступовий, некомпактний ритм). Результати перцептивного аналізу показали, що для політичної промови найбільш характерним є перемінний ритм (34%), друге місце за частотою вживання посідає кільцевий ритм (27%), на третьому місці – уривчастий ритм (14%), на четвертому – монотонний (13%), що пояснюється, на нашу думку, особливостями сприйняття, яке вимагає значної активності форми цілого.

Аудитивний аналіз довів існування специфічної ритмічної одиниці – ступеня, який, за нашими спостереженнями, не лише механічно об'єднує синтагми, а й сприяє створенню семантико-ритмічного каркасу дискурсу, що дозволило нам розглядати її як текстотвірну та текстоформлювальну одиницю. Ступінчастий характер розташування синтагм, фраз, ступенів, НФЄ в інформаційному просторі політичної промови свідчить про певний характер ступінчастого ритму дискурсу й наводить на думку про специфіку об'єднання ритмічних одиниць усіх рівнів. Ця специфіка полягає у створенні дискурсу як певного макроступеня, одиниці ієрархічної організації, що визначає жанрову своєрідність політичної промови.

Унаслідок здійсненого аналізу було визначено, що експресивність політичного дискурсу у плані мелодичного контуру синтагми досягається шляхом добору його компонентів (ядер, шкал, передшкал) таким чином, щоб їхнє значення відповідало семантичному навантаженню домінувальних і рецесивних синтагм. Індивідуальний характер інтонаційного оформлення політичних промов й емоційність політичного дискурсу пов'язані з аранжуванням контурів синтагм. Типовий контур синтагм трьох смислових конститuentів “передшкала + шкала + ядро + заядерна ділянка” характеризується рівною середньою шкалою та спадним термінальним тоном неповного падіння.

Однак, однією з диференційних ознак мелодичної моделі домінувальних синтагм на перцептивному рівні є використання експресивних шкал на фоні домінувального рівного напрямку тону. Оформлення комунікативно значущих синтагм за допомогою спадної з порушеною поступовістю, спадної скандентної, висхідними, складеними шкалами на фоні синтагм, оформлених рівною шкалою, створює контрастні перепади мелодики, що, в свою чергу, сприяє утриманню уваги реципієнта, актуалізує її у напрямі смислових центрів висловлення.

Наприклад: *But it was *only ,when (1) || ,with considerable)courage (2) | *President *Clinton *indicated - and it was only an indication (3) || - that he ,might be prepared to ,use ground force (4) ||| that ,suddenly Mi|losevic col|lapsed (5) / and the)crisis (6) ||| was re)solved (7) |||* (основна частина, PM's speech on Britain's foreign policy, 26 May 2006).

На фоні синтагм (4, 5) з середньою рівною шкалою вживаються синтагми з більшою варіативністю інтонаційної організації, які забарвлюють загальний ритмічний малюнок фрази, що дозволяє ораторові уникнути монотонності, створює певний ефект гармонії, комунікативного комфорту.

Аудитивний аналіз показав, що однією з інваріантних особливостей політичного дискурсу є значна паузна насиченість, яка зумовлюється частотним уживанням риторичних пауз – риторичного засобу, що концентрує увагу реципієнтів. Наприклад: *Whatever they do, ||| it is our determination ||| that they will never succeed || in destroying | what we hold dear in this country |||* (PM's speech on explosions in London on 7 July 2005), де позначка “|” вказує на середню паузу, позначка “||” – на довгу паузу, “|||” – на наддовгу паузу. У наведеному прикладі тривалість більшості пауз перевищує визначені норми (нормативним вважається вживання надкоротких та коротких пауз [3, с. 57]), що дає нам підстави вважати такі паузи риторичними. В свою чергу, прискорення темпу та підвищення гучності надають політичним промова динамічності й енергійності. Слід підкреслити відповідність темпу та гучності семантичному й комунікативно-прагматичному навантаженню політичних промов.

На підставі результатів електроакустичного аналізу виявлено, що домінувальним акустичним параметром усної реалізації політичного дискурсу є ЧОТ, зміни якої корелюють відповідно до комунікативно-прагматичного навантаження конститuentів. Аналіз тональної підсистеми передбачає визначення: а) діапазону, б) тонального рівня, в) інтервалу та г)

швидкості й напрямку зміни руху тону. З'ясовано, що вступній та заключній частинам притаманний звужений частотний діапазон [2], для основної частини характерний середній діапазон. Ми вважаємо, що така зміна передусім пов'язана з прагматичним навантаженням цих конститuentів. На думку А.А.Калити [3, 281], збільшення показників діапазону свідчить про зацікавленість мовця в розвитку комунікації (для політичної промови – поширення політичних ідей оратора) та має чітку адресованість. На нашу думку, розподіл семантичної інформації дискурсу має в своїй основі особливості людського сприйняття. Для засвоєння інформації необхідний певний ступінь її надлишковості. Саме з цим, у нашому розумінні, пов'язано домінування певних різновидів тонального діапазону, на тлі яких за допомогою перцептивно яскравих діапазональних характеристик “висвітлюються” семантично домінантні ділянки дискурсу та забезпечується їх максимальний впливовий ефект. Наприклад (в дужках позначений номер синтагми):

**Interde*pendence (1) | - the *fact (2) | of a *crisis (3) | *somewhere (4) | be*coming (5) | a *crisis (6) | *everywhere (7) | - *makes a *mockery (8) | of tra*ditional (9) | *views of *national *interest (10) (PM's speech on Britain's foreign policy, 26 May 2006).*

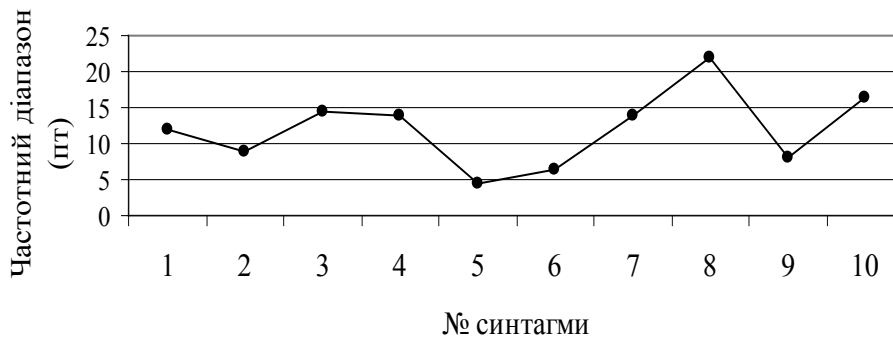

Рис. 1. Флюктуації частотного діапазону у фразі

У наведеному прикладі на тлі синтагм з середнім (2, 6, 9) або звуженим діапазоном (1, 3, 4, 7), які є інваріантними для політичного дискурсу, виділені домінувальні синтагми за допомогою широкого (8) та розширеного (10) діапазонів. Одна рецесивна синтагма (5) позначена вузьким діапазоном. Таким чином, варіювання діапазональних характеристик привносить важливий динамічний акцент в побудову цілого, забезпечує актуалізацію комунікативної програми висловлення.

В англomовній політичній промові спостерігається тенденція до ритмічного розташування синтагм різної швидкості ЧОТ та зменшення їхньої загальної швидкості. У термінах Д. Кристала [8], таке чергування в межах фрази створює ритм, який можна охарактеризувати як *glissando*, що на вагомих ділянках дискурсу чергується з гострим (*spiky*) різновидом ЧОТ ритму. Такі контрасти в дискурсі, на нашу думку, забезпечують

зональність його побудови, що відображає неоднорідність дискурсу як макрокомунікативного акту, який має певну динаміку реалізації задуму й віддзеркалює ритмо-семантичну матрицю жанрової моделі.

Переважній більшості синтагм усіх конститuentів властива періодичність уживання високого та середньопідвищеного висотно-тонального максимуму [3], який локалізується або на ядерній ділянці, або на першому наголошеному складі шкали. Ступінчасте розташування піків ЧОТ віддзеркалює специфіку ступеня як макроритмічної одиниці дискурсу, що набуває ознак певного стильового фонотипу.

Специфіка функціонування динамічної підсистеми англомовного політичного дискурсу простежується завдяки тенденції щодо локалізації максимуму інтенсивності на початку синтагми в усіх смислових конститuentах, а локалізація мінімумів – наприкінці, що корелює з домінуванням низхідної динаміки інтенсивності. Середній діапазон інтенсивності синтагм трьох дискурсивних смислових конститuentів політичного дискурсу є широким чи розширеним. Відповідно більші за синтагму одиниці також знаходяться в межах широкого діапазону реалізації промови.

Реалізація часової програми конститuentів має свої особливості й корелює зі ступенем комунікативно-прагматичного навантаження смислових частин. Градуальна зміна тривалості ритмоодиниць як особливий чинник реалізації часової програми вказує на тенденцію до ізохронності.

Узагальнення результатів проведеного експериментально-фонетичного дослідження свідчить, що ритмічна організація англомовного політичного дискурсу відповідає, по-перше, комунікативно-прагматичному навантаженню кожного дискурсивного смислового конститuenta, по-друге, комунікативно-релевантним зонам інформаційного простору, і, по-третє, характеру ритму досліджуваного дискурсу, що набуває риторичних рис макроступеня.

Подальший розгляд дискурсу в аспекті взаємозв'язку семантики, риторики і просодії сприятиме вияву ритмічних універсалій різних комунікативних жанрів. Перспектива наукового дослідження політичного дискурсу полягає у встановленні співвідношень між ритмом і концептуальними особливостями вербального контексту, у вияві соціофонетичних риторичних характеристик цього дискурсивного різновиду з урахуванням гендерного аспекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилина В.В. Ритмический анализ политической публичной речи: Учебное пособие/ Данилина В.В. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 240 с.
2. Дубовский Ю.А. Вопросы просодии устного текста и его составляющих / Дубовский Ю.А. – Минск: Высшая школа, 1978. – 140 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання / Калита А.А. – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
4. Потапов В.В. Динамика и статика речевого ритма. Сравнительное исследование на материале славянских и германских языков/ Потапов В.В. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 344 с.
5. Потапова Р.К. Прокопенко С.В. К опыту изучения семантико-синтаксической ритмизации текстов художественной прозы/ Потапова Р.К., Прокопенко С.В. // Вопросы языкознания. – 1997. – № 4. – С. 101–114.

6. Шишкина Т.Н. К вопросу о ритмическом построении речи: Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Шишкина Татьяна Николаевна. – М., 1974. - 135 с.

7. Штакіна Л.О. Просодичний ритм і його жанрова обумовленість/ Штакіна Л.О. // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація". – Харків: Константа, 2007. – С. 338–339.

8. Crystal D. Prosodic Systems and Intonation in English/ Crystal D. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 392 p.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2013 р.